

Dinî Araştırmalar, Eylül-Aralık 1999, C. 2, s. 5

Kitap Tanıtımı

"Osmanlı" Üzerine İki Özgün Kitap

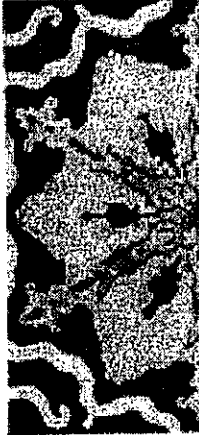
XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Düşünürü

**YANYALI
ESAD
EFENDİ**

Bir Rönesans Denemesi

KAZIM SARIKAVAK

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
KÜLTÜR ESERLERİ

XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Düşünürü **YANYALI ESAD EFENDİ** (Bir Rönesans Denemesi), Kazım Sarıkavak, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, XII+172 (ISBN 975-17-1812-0)

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın başında uygulamaya başladığı yeni ilmî ve fikrî hamlede çok önemli bir sîmâ olan ve devrin ilmî çevrelerinde "Muallim-i Sâlis" unvanıyla anılan Yanyalı Esad Efendi'nin hayatı, mantık anlayışı ile felsefe ve kelamla ilgili çalışmalarını muhtevî bu kitap,

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın başında uygulamaya başladığı yeni ilmî ve fikrî hamlede çok önemli bir sîmâ olan ve devrin ilmî çevrelerinde "Muallim-i Sâlis" unvanıyla anılan Yanyalı Esad Efendi'nin hayatı, mantık anlayışı ile felsefe ve kelamla ilgili çalışmalarını muhtevî bu kitap,

aynı zamanda düşünce tarihi açısından da o devrin önemli bir yönüne ışık tutmaktadır.

Dört bölümden oluşan bu eserde, değerli yazar Doç. Dr. Kazım Sarıkavak, "Giriş" başlığı altında İslâm Dünyası ve özellikle Osmanlı'daki fikir ve düşünce hareketlerinin XVIII. yüzyıla kadar geçen kısmının kısa bir panoramasını çizmiştir. Birinci Bölüm'de Esat Efendi'nin; hayatını ve ilmi şahsiyetini ele alan yazar, İkinci Bölüm'de mantık, Üçüncü Bölüm'de fizik ve Dördüncü Bölüm'de kelâm ile ilgili görüş ve düşüncelerini, eserlerinin müellif nüshalarına dayanarak vermeye çalışmıştır.

Köklü ve sistemli bir eğitimden geçen Esad Efendi, bıraktığı eserler ile Lale Devri'nin en renkli ve önemli fikir adamlarından biridir. Telif eserlerinin yanında, felsefe ve mantık alanında Aristo'nun bir çok temel eserini de asıllarından Arapça'ya tercüme ve şerhetmiştir. İbn Rüşd'ü çok takdir etmekle birlikte, onun hatalarını da belirtmeden geçmemiştir. Esad Efendi, yine de İbn Rüşd'ü, diğer Aristo şarihlerine tercih etmiştir (s. 24).

Osmanlı hiyerarşisinde önemli bir mevki olan Galata Kadılığına getirilen Esad Efendi'nin (s. 26) başkanı olduğu heyet, Grekçe'den tercüme yapılmıştır ve özellikle Aristo'nun Organon'u ve Fizika'sı üzerinde çalışmıştır. İşte bu çalışmalar Esad Efendi'nin haklı bir şöhrete ulaşmasına vesile olmuş ve ulemâ arasında "Muallim-i Sâlis" adıyla anılmasına neden olmuştur. Tabii ki burada önemle üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ortaya çıkmaktadır; **Osmanlı'nın hoşgörüsü ve ilme verdiği önem...**

Bu kıymetli çalışmada Sarıkavak işte Osmanlı'nın bu yönüne de işaret etmektedir. Meselâ, zikrettiğimiz komisyonda görevli Karabet Veled-i Spatroti isimli Hıristiyan bilim adamına çok geniş maddi imkanlar verilmiş ve özel haklar tanınmıştır (s. 27).

Abid, zâhid ve hatta Nakşî tarikatına mensup olduğu bildirilen Esad Efendi'nin, ölüm tarihi olan 1731'e kadar hizmeti devam etmiştir.

Esad Efendi'nin hayatı ve eserlerini derinlemesine araştırmış olan Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Kazım Sarıkavak, mantık çalışmalarını, mantık hakkındaki düşüncelerini, diğer ilimlerle ilişkisini de ayrıntılı olarak kitabında incelemiştir (s. 37-76).

Yazar, daha sonra Esad Efendi'nin Aristo'nun Fizika tercümesi ve fizik hakkındaki görüşlerini incelemiş (s. 77-122) ve Dördüncü Bölümde ise "Esad Efendi Kelâm Çalışmaları" başlığı altında İslâmî ilimler arasında fıkıhtan sonra ilk tedvin edilen ilimlerden biri olan kelama dair "Mualim-i Sâlis" in çalışmalarına yer vermiştir.

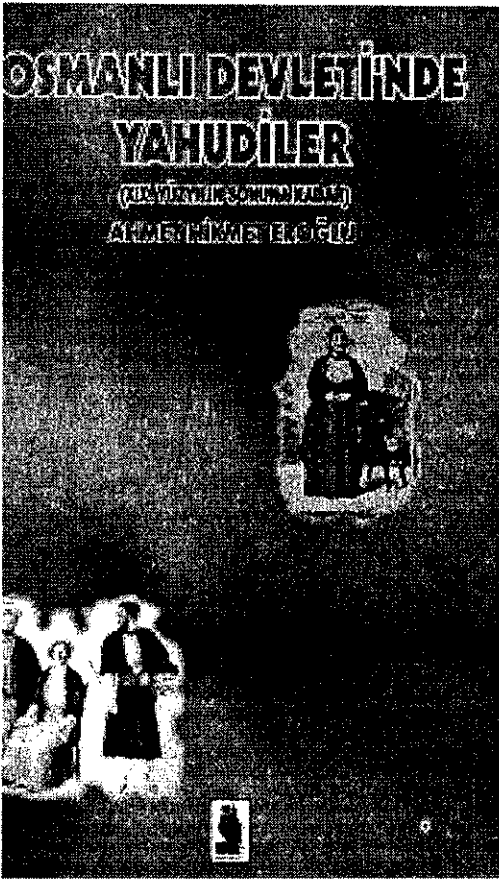
XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başındaki ilmi ve felsefi ortamdaki bilimsel ve felsefi faaliyetlerin içinde yer alan Yanyalı Esad Efendi, gerek mantık ve gerekse fizika tercüme ve şerhlerine geniş birer giriş de yazmıştır.

Aristo'nun temel eserlerinden biri olan Fizika'nın tercüme ve şerhine yazdığı mukaddime kısmında Esad Efendi felsefeyi; "**var olan her şeyin hakikatini bilmektir**" diye tanımlamaktadır. Ayrıca felsefe, bütün ilimlerin kendisinden çıktığı bir kaynaktır, anlayışındadır.

Değerli yazar Doç. Dr. Kazım Sarıkavak'ın, şu önemli tespitine katılmamak ne mümkün:

"Bütün bu söylediklerimize hemen şunları da ilâve etmemiz gerekir. Düşünce ve ilim tarihimiz açısından Esad Efendi'nin Aristo mantık ve fiziğini temel alan çalışmaları, kelâm hakkındaki görüşleri çok sesliliğe açılan bir kapı niteliğini taşıdığından dolayı önem arzetmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir konu da, gerek Şârih İoannis Kottinus'un, gerekse Esad Efendi'nin Yeniçağ ilim ve düşüncesindeki gelişmelerden haberlerinin olmadığı hususudur. Eğer düşünürümüz Aristo fiziği yerine Yeniçağ fiziğine ait temel bir metin bulup çalışmalarını o doğrultuda geliştirseydi ve Lâle Devri'nde başlatılan ilmi hareket akâm bırakılmamış olsaydı, hiç şüphesiz Batı ilim ve teknolojisini yakalamak için bir yüzyıl daha beklemek gerekmeyecekti" (s. 149-150).

Böyle güzel bir çalışmayla "Osmanlı"yı bizlere başka bir yönüyle de tanıtan kıymetli bilim adamı Doç. Dr. Kazım Sarıkavak'a müteşekkirimiz.

Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyıl Sonuna Kadar), Ahmet Hikmet Eroğlu, Seba Yayınları, Ankara 1997, X+251 (ISBN 975-8145-07-X)

Din ve milliyetlerini günümüze kadar koruyan bir millet olan Yahudiler, varlıklarını; kutsal kitaplarından kaynaklanan "Seçilmiş Millet" olma anlayışları ve Mesih'in önderliğinde Arz-ı Mev'ud (Va'dedilmiş Topraklar)'a dönme idealleri sayesinde günümüze kadar korumuşlardır.

Türk tarihinde önemli bir yeri olan Yahudiler, en çok da Osmanlı Devleti döneminde tarihimize olumlu-olumsuz katkılarıyla göze çarpmaktadırlar. XV. ve XVI. yüzyıllarda, Avrupa ülkelerinde çok büyük zulümlere ve katliamlara

maruz kalan Yahudilerin, büyük çoğunluğu Türkler tarafından kurtarılmışlardır.

Çok özgün bir millet olan Yahudilerin bizim açımızdan araştırılması bir mecburiyettir. İşte bu noktada, Osmanlı Yahudilerinin dinî ve içtimaiî durumu ile ilgili araştırmaların azlığı yanında, bu eser kayda değer bir yer işgal etmektedir.

Giriş kısmından sonra dört bölümden oluşan eserin giriş kısmı; İslâm'a göre gayrimüslimlerin durumu ve Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerle ilgili muameleleri hakkında bilgiyi içermektedir.

Yahudilik hakkında genel bilgi ile İspanya ve Portekiz'deki Yahudilerin sürgün edilme sürecinin ele alındığı Birinci Bölüm'de, ayrıca; Yahudi-

ler'e yapılan baskılar, sürgünler ve Osmanlı Devleti'ne kabul edilme sebepleri irdelenmektedir.

İkinci Bölüm'de ise, Osmanlı Devleti'ndeki "Millet Sistemi" incelenmiş ve Rumlar ile Ermeniler'den de kısaca bahsedilmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'ndeki Yahudi topluluklar ve diğer azınlıklar arasındaki farklılıklar ortaya konmuştur.

Üçüncü Bölüm'de Osmanlı Yahudileri'nin Devlet içindeki etkileri, rolleri incelenmiş ve Osmanlı Sarayı'ndaki bu etkilerin sonuçları gözler önüne serilmiştir.

Dördüncü Bölüm'de ise, Yahudilerin dinî ve sosyal yaşayışları üzerinde duran Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu, bu çerçevede Yahudilerin dinî durumu, eğitim kurumları ve lisanlarını incelemiştir. Yine bu bölümde Kabbalist hareketlerin ve kan isnadlarının Osmanlı Yahudi cemaati üzerindeki etkilerini ortaya koyan yazar, böylece de özgün bir çalışma yapmıştır. Yahudilerin Osmanlı Devleti içindeki etkilerini, rollerini çok açık bir şekilde de örneklendirmiştir.

Yahudi ve diğer gayrimüslimlere tanınan geniş hürriyet ortamının çok güzel bir şekilde anlatıldığı bu eser, Avrupa Yahudilerinin sürülüşleri ve Osmanlı'nın onlara kucak açmasını çok vazih bir şekilde ortaya koymaktadır.

Nitekim Yahudiler, Osmanlı Devleti'ne bir defada toptan göç etmemişler, uzun yıllar zulüm ve işkenceye maruz kaldıkları ülkelerden fasıllarla göç etmişlerdir. 1492 tarihi sembolik bir tarihtir, çünkü bu tarih Yahudi göçünün en yoğun olduğu yıl olduğu için dikkat çekmektedir (s. 61).

"Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin Etkileri"nin incelendiği Üçüncü Bölüm'de ise, çok dikkat çekici tarihi vesikalar vardır. Burada "Ester Kira" (s. 144) başlığı altındaki bölümdeki şu cümleler sanki genel durumun küçük bir özeti gibidir:

"Osmanlı Devleti'nde Yasef Nasi ile başlayan Yahudi nüfuzu, kadınların sarayda etkili olmaya başlamasıyla iyice artmıştır. III. Murat'ın anası Yahudi dönmesi Nurbânû Sultan vasıtasıyla Yahudi nüfuzu artmış ve bazı Yahudiler sarayda önemli roller icra etmiştir. Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümü ile sarayda bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. III. Murat devlet işlerindeki nüfuz ve itibarını kaybetmeye başlamış, Saray'daki valide sul-

tanlar ve Yahudi kadınlar hükümet işlerinde müessir olmuş, hatta Devlet' in dışişlerine dahi karışmışlardır."

Ayrıca Yahudilerin o zamanki kimi yanlış hareketlerini de sanki şu cümleler özetlemektedir:

"16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde Yahudiler, akçe-nin değerini düşüren bazı hadiselerle karışmıştır. Bir çok Yahudi kalpazanlık yapmıştır. Bu hadiseler, Yahudilere karşı toplum içinde hoşnutsuzluk meydana getirmiştir. Yahudilerin ve bazı sarrafların yaptığı kalpazanlık yüzünden piyasada bir çok kızıl ve kırkık akçe dolaşmaya başlamıştır. Bakır paraya yaldız sürülerek gümüş paraya benzetilene "Kızıl Akçe", gümüş paraların etrafını kırarak vezni düşürülene de "Kırkık Akçe" denilmiştir. Kızıl ve Kırkık Akçe işine karışanlar, genellikle Yahudiler arasından çıkmıştır." (s. 162).

Osmanlı Devlet anlayışındaki geniş hoşgörü sonucu, yüzyıllarca çeşitli din, mezhep ve ırklardaki insanlar bir arada ve özgürce yaşamışlardır. İşte bu kitap bunun çok güzel örnekleriyle doludur. Bu özgür ortam, onların din ve milliyetlerini muhafaza etmelerini de sağlamış, ayrıca çeşitli kültürlerin canlılıklarını muhafazaları sonucu da Osmanlı Devleti ile vücut bulan Türk Medeniyeti bütün ihtişamıyla ortaya çıkmıştır.

Sayfa 235'den başlayan Ekler kısmında ise yazar Osmanlı Arşivlerinden direkt ulaştığı kaynaklardan bazı örneklerle kitabını süslemiştir.

Böyle özgün bir eseri bizlere kazandıran kıymetli bilim adamı Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu'ndan yine nice böyle özgün eserler bekliyoruz.

Birol Dok